

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ навчання української мови та літератури

ШКІЛЬНА МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО

17 травня 2019 р.

Київ

**VII ВОЛОШИНСЬКІ
ЧИТАННЯ**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ навчання української мови та літератури**

**VII ВОЛОШИНСЬКІ ЧИТАННЯ
ШКІЛЬНА МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА:
ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

17 травня 2019 р.

Київ

УДК 373.01.37.01 (082)

*Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 6 від 25 квітня 2019 р.)*

Редакційна колегія:

Топузов О. М., доктор педагогічних наук, професор;

Яценко Т. О., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Тименко В. М., молодший науковий співробітник.

За загальною редакцією **Т. О. Яценко**

VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 17 травня 2019 р., м. Київ / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 373 с.

Збірник містить матеріали виступів учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, у яких висвітлено теоретико-методичні концепти наукової спадщини вченого-методиста Н. Й. Волошиної, розглянуто актуальні проблеми сучасної мовно-літературної освіти: формування ключових і предметних компетентностей учнів початкової, основної та профільної школи, шкільного підручникотворення освітньої галузі «Мови і літератури», професійної майстерності вчителя-словесника в інноваційних вимірах та інші питання методики навчання української, зарубіжної літератури та лінгводидактики.

Матеріали учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції подано в авторській редакції.

ISBN 978-617-7485-47-5

© Інститут педагогіки НАПН
України, 2019

© УОВЦ «Оріон», 2019

Наукова проблематика конференції

- Теоретико-методичні концепти наукової спадщини Н. Й. Волошиної.
- Формування ключових і предметних компетентностей учнів в умовах сучасного освітнього простору.
- Актуальні питання підручникотворення освітньої галузі «Мови і літератури»: історія, теорія та інновації.
- Професійна творчість учителя-словесника в інноваційних вимірах.
- Актуальні питання методики навчання української, зарубіжної літератури та лінгводидактики.

ЗМІСТ

Секція

«Теоретико-методичні концепти наукової спадщини Н. Й. Волошиної»

Бачинська М. В.

Оптимізація освітньо-виховного процесу як фактори педагогічної майстерності вчителя в науково-педагогічних поглядах Н. Волошиної..... 13

Бійчук Г. Л.

Теоретичні основи естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова в педагогічній спадщині Н. Й. Волошиної..... 19

Гальонка О. А.

Питання позакласної роботи педагогічної спадщині Ніли Йосипівни Волошиної..... 24

Гладишев В. В.

Діяльність Н. Й. Волошиної у галузі створення підручників для підготовки вчителів літератури та її наукова школа 30

Гоголь Н. В.

Проблема творчої активності учнів на уроках літератури в методичній спадщині Н. Й. Волошиної..... 36

Жила С. О.

Читацька прес-конференція як організаційна форма вивчення літератури в закладах вищої освіти (Нілі Волошиній присвячується)..... 43

Романишина Н. В.

Методичні підходи Ніли Волошиної до викладання
монографічної теми..... 52

Семенов О. М.

Урок української літератури крізь призму ідіостилю
Ніли Волошиної..... 60

Секція

**«Формування ключових і предметних компетентностей учнів
в умовах сучасного освітнього простору»**

Васюта С. Д.

Емоційно-ціннісна компетенція як важлива складова
літературної компетентності на уроках української
літератури..... 67

Голуб Н. Б.

Мовленнєві жанри як важливий складник
компетентнісного навчання української мови учнів
ліцею..... 73

Кизенко В. І.

Вітчизняний і зарубіжний досвід реалізації
варіативного компонента змісту освіти..... 77

Міщенко О. В.

Формування предметної компетентності
старшокласників у процесі аналізу заголовкового
комплексу художнього твору на уроках української
літератури..... 83

Молочко С. Р.

Формування культурологічної компетентності учнів під час вивчення української літератури..... **89**

Мхитарян О. Д.

Особливості формування читацької компетентності учнів засобами ІКТ **98**

Пономарьова К. І.

Реалізація компетентнісного підходу в системі початкової мовної освіти **105**

Попова Л. О.

Інтегрований проект як засіб реалізації міжпредметної інтеграції у процесі компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею..... **112**

Сергієнко А. А.

Методичне оновлення освітнього процесу на уроках української літератури для забезпечення компетентнісного підходу до навчання **116**

Хорошковська Т. П.

Ключові та предметні компетентності учнів: теоретичний аспект **123**

Шевчук Л. М.

Специфіка формування лексичної компетентності школярів у сучасних умовах **128**

Яценко Т. О.

Компетентнісна спрямованість навчання української літератури в ліцеї **133**

Секція

«Актуальні питання підручникотворення освітньої галузі «Мови і літератури»: історія, теорія та інновації»

Балаховська Ю. М.

Класифікація вимог до електронних підручників з української мови та літератури **140**

Галаєвська Л. В.

Підручник у системі компетентнісного навчання української мови **147**

Златів Л. М.

Нові підручники з української мови для старшої школи: здобутки, проблеми та перспективи **155**

Івасюк О. М.

До питання періодизації історії української літератури в контексті підручникотворення **163**

Міхно О. П.

Підручники української мови і літератури часів Української революції 1917-1921 рр. у фондах Педагогічного музею України **168**

Новосьолова В. І.

Рефлексійні вправи у компетентнісно орієнтованому підручнику української мови для 11 класу..... **175**

Тименко В. М.

Підручник української літератури як засіб організації читачької діяльності старшокласників **178**

Токмань Г. Л.

Концепти Василя Сухомлинського як теоретичні засади підручника «Українська література» **183**

Секція

«Професійна творчість учителя-словесника в інноваційних вимірах»

Бондаренко Л. Г.

Підготовка студентів-філологів до використання плейкаста у шкільному курсі української літератури ... **191**

Гораш К. В.

Підготовка вчителя до роботи в інноваційному освітньому середовищі гімназії **195**

Горошкіна О. М.

Підготовка вчителів української мови і літератури до реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі..... **200**

Лілік О. О.

Міждисциплінарна інтеграція в професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури: шляхи реалізації **204**

Мамчур Л. І.

Рідна мова як аксіологічна основа фахової підготовки
вчителя-словесника..... 211

Подлевська Н. В.

Культура спілкування як складник соціокультурної
компетентності майбутніх філологів..... 219

Тригуб І. А.

Інноваційна діяльність учителя-словесника в системі
літературних курсів за вибором 226

Шевченко С. П.

Формування мовної компетентності студента-філолога
в процесі вивчення дієприкметника в лінгвомовних і
редакційних курсах 232

Секція

**«Актуальні питання методики навчання
української, зарубіжної літератури
та лінгводидактики»**

Антончук О. М.

Духовний аспект навчання української мови..... 239

Бабійчук Т. В.

Рольові ігри на заняттях української літератури в
педагогічному коледжі як засіб мотивації до читання
художніх творів..... 246

Беценко Т. П.

Лінгвістична герменевтика як фундаментальна основа для здійснення філологічного аналізу художнього тексту..... 252

Богданець-Білокаленко Н. І.

Робота з науково-художніми та науково-популярними текстами на уроках літературного читання в початкових класах..... 258

Бондаренко Н. В.

Читання як засіб активізації мовленнєвої діяльності учнів на уроках української мови..... 264

Бондаренко Ю. І.

Універсальність жанрово-родового аналізу літературного твору в школі..... 271

Вашуленко О. В.

Емоційно-ціннісний розвиток молодших школярів на уроках літературного читання..... 277

Головченко Н. І.

Актуальні проблеми патріотичного виховання на уроках літератури в умовах гібридної війни..... 284

Горячок І. В.

Фанфік як різновид творчого завдання на уроках української літератури..... 293

Дятленко Т. І.

Формування навичок аналізу та інтерпретації **299**
художнього тексту на уроках літератури.....

Кучеренко І. А.

Формування професійної компетентності вчителя-
словесника нової формації – пріоритетне завдання
вищої педагогічної освіти..... **307**

Коваленко В. М.

Психоаналітична інтерпретація як мистецтво
розуміння твору (за посібником В. Коваленко «Роду
криниця віща»)..... **314**

Мартиненко В. О.

Типові та індивідуальні особливості становлення й
розвитку навички читання молодших школярів: реалії
сьогодення..... **316**

Овдійчук Л. М.

Сучасна українська проза для дітей у контексті
літературної освіти..... **322**

Онаць О. М.

Завдання опорного закладу освіти щодо розвитку і
утвердження української мови..... **328**

Орищенко І. М.

Вивчення образів стихій природи на основі
застосування хронотопного аналізу..... **322**

Попович А. С.

Специфічні принципи навчання стилістики української мови в закладах вищої освіти..... **336**

Прищеп О. Ю.

Фактори впливу на розвиток навичок письма першокласників..... **342**

Рудюк Т. В.

Проблема формування словника родинної лексики старшокласників на уроках української мови..... **346**

Сидоренко Ю. О.

Застосування пообразного аналізу у процесі вивчення творів з міфологічними структурами..... **351**

Ситченко А. Л.

До питання модернізації навчання літератури..... **354**

Слижук О. А.

Вивчення підлітками сучасної української літературної казки..... **259**

Хоменко Г. В.

Література постмодернізму в шкільному курсі української літератури..... **366**

Підсумки

Всеукраїнської науково-практичної конференції «VII Волошинські читання. Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство» **370**

устранение // Проблемы школьного учебника. Москва : Просвещение, 1988. Вып. 18. С. 244–258.

2. Гельфман Э. Г., Холодная М. А. Психодидактика школьного учебника. Интеллектуальное воспитание учащихся. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 384 с. С. 11–12.

3. Донской Г. М. Типологические свойства современного учебника // Проблемы школьного учебника: Типология школьных учебников. Москва : Просвещение, 1985. Вып.15. С. 70–86.

4. Зуев Д. Д. Школьный учебник. Москва : Педагогика, 1983. 240 с.

5. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики. Москва : Педагогика, 1980. С. 67.

Златів Леся Михайлівна,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри стилістики
та культури української мови
Рівненського державного гуманітарного університету,
e-mail: lesyazlattiv@meta.ua*

НОВІ ПІДРУЧНИКИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТАРШОЇ ШКОЛИ: ЗДОБУТКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові слова: підручникотворення, підручник з української мови, експертиза підручника.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 01.11.2018 № 1191 «Про проведення конкурсного відбору проектів підручників для 6 та 11 класів закладів загальної

середньої освіти» 2019 року експертизі підлягали електронні версії підручників для 6 та 11 класів. Як чинний експерт, поділимося власними думками про здобутки, проблеми та перспективи цього річного конкурсу.

До здобутків організації конкурсного відбору проектів підручників відносимо такі: 1. Розроблення «Навчально-методичним центром з питань якості освіти» і обговорення в колі експертів «Положення про експертизу підручників на паперових носіях». (Найбільш вдалим рішенням вважаємошифрування електронних оригінал-макетів підручників, автоматизований відбір експертів із бази експертів, надсилання їм деперсоніфікованих оригінал-макетів підручників). 2. Проведення експертизи паралельно кількома експертами у різних напрямках (дизайн та структура; науковий зміст; функціональна спроможність; відповідність змісту віковим і психологічним особливостям учнів і т. ін.). 3. Проведення експертизи за спеціально розробленими критеріями, що охоплюють широкий спектр сучасних вимог до підручника.

Хочемо відзначити здобутки авторів проектів підручників, які водночас можна вважати позитивними тенденціями сучасного підручникотворення.

Усі запропоновані на конкурс оригінал-макетипідручників (11 клас, рівень стандарту) відповідають Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти, тобтовключають обов'язковий мінімум змісту освітньої галузі; забезпечують досягнення результатів навчання згідно з Державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів через системний виклад програмового матеріалу; передбачають формування ключових компетентностей освіти й наскрізних умінь для

успішної самореалізації у житті, навчанні та праці; створюють передумови для формування предметних компетентностей через систему практико-орієнтованих завдань і активних видів діяльності.

У проектах підручника представлено широкий спектр вправ і завдань, що спонукають до діалогу, висловлювання власних думок, міркувань, позицій, способів розв'язання проблеми (навчальної чи життєво-практичної); завдань творчого характеру, при розв'язанні яких учні виявляють ініціативу, самостійність вибору аргументації тощо. Більшість із таких вправ мають комплексний характер, тому й формують різнопланові уміння й навички учнів. Наприклад: *«Прочитайте уривок зі статті. Витлумачте термін «мовне середовище». Звіртеся зі «Словничком термінів». Якою мірою ви згодні з автором? З яких питань могли б із ним посперечатись? Охарактеризуйте мовне середовище вашої школи. Як часто ви обговорюєте питання мови і мовної стійкості? Які маєте побажання й потреби, що стосуються мови? Чи є серед ваших знайомих представники мовних меншин, які вирізняються мовною стійкістю? Як ви до цього ставитесь? Відповідь обґрунтуйте. Розкажіть про об'єднанчу та державотворчу функції державної мови»*[3, с. 9].

Навчальний зміст і методичний апарат проектів підручників повною мірою забезпечують реалізацію ціннісного компонента у процесі формування соціальної поведінки особистості учнів. У всіх проектах відсутні будь-які стереотипи та упередження (політичні, культурні, національні, релігійні).

Для проектів підручників характерні диференціація та індивідуалізація навчання, використання сучасних прийомів, методів і технологій навчання, можливість організації ігрової діяльності, роботи в парах, невеликих групах, відповідність методів і засобів навчання рівню розумового, морального і фізичного розвитку учнів.

У текстах усіх проектів підручників виразно прослідковується українознавчий аспект, реалізований через включення науково обґрунтованої інформації про факти, події, явища, про видатних українців або вихідців із України, а також про світових вчених, лауреатів Нобелівської премії. Ця інформація є компонентом навчальних, пізнавальних, пошукових завдань, проектної діяльності, що дозволяє учням зрозуміти тісний взаємозв'язок процесів, які відбуваються в країні та в світі, сприяє закріпленню у них аналітичних здібностей. Відчувається, що автори проектів підручників – глибоко патріотичні особистості, здатні виховати справжніх українців.

У проектах підручника системно і педагогічно доцільно поєднано навчальні матеріали з різних освітніх галузей (мовознавства, літературознавства, риторики, журналістики, психології, екології, економіки, медицини), що посилюють різнобічне розкриття кожної теми, формують цілісне уявлення про світ і про суспільство. Рукописи книг містять чимало завдань, виконання яких передбачає залучення знань та умінь із різних освітніх галузей. (Наприклад: *«Використавши інформацію з «Книги рекордів України», напишіть вільне есе (7–10 речень) на одну з тем: 1. Які досягнення й рекорди наших сучасників варто наслідувати?»*

2. Рекорди поза спортом надихають чи насторожують? 3. Чи потрібні рекорди справжнім талантам?»).

У процесі експертного оцінювання оригінал-макетів конкурсних підручників ми виявили й низку проблем.

Загалом обсяг змісту усіх проектів підручників відповідає навчальній програмі та співвідноситься з одиницями навчального часу, що відводиться на вивчення матеріалу. Проте трапляються випадки, коли зміст окремих розділів (параграфів) не відповідає кількості годин, визначених на їх вивчення у програмі [3]. У рукописах наявне незначне збільшення обсягу окремих параграфів за рахунок детального розгляду вивчених раніше питань. І навпаки, поодинокі трапляється дещо зменшений обсяг окремих параграфів за рахунок невеликої кількості нової інформації [3; 4].

Новий матеріал у проектах підручників базується на раніше засвоєних знаннях, хоча наявні випадки недостатньої опори на вивчений у основній школі матеріал. На нашу думку, найкращим для актуалізації опорних знань є матеріал для спростережень (у вигляді тексту, кількох речень, таблиці та ін.), що дає можливість створити проблемну ситуацію, виявити прогалини чи погрішності в знаннях учнів, продемонструвати реальні потреби школярів у вивченні нового матеріалу, змотивувати їх до навчальної діяльності. Такий матеріал системно подається у проектах О. Авраменка [1], Н. Голуб, О. Горошкіної, В. Новосолової [5]. Проте у інших проектах трапляються параграфи, які розпочинаються із блоку теоретичних відомостей. Тому ми рекомендуємо авторам додати такий матеріал до кожного заняття і маркувати його спеціальною умовною позначкою «Матеріал для спостережень».

Загалом змістове наповнення усіх проектів підручників відповідає віковим особливостям учнів. Проте в поодиноких випадках складність і обсяг матеріалу не відповідають можливостям засвоєння його всіма учнями на належному рівні. Змістове наповнення деяких тем розраховано на сприйняття переважно «сильними» учнями. Зокрема це стосується творчих завдань, проектів, теми яких сформульовані так, що вимагають від учнів високого рівня мовленнєвої вправності, філософського складу мислення, широкого загальнокультурного кругозору.

Навчально-наукові тексти підручника є сучасними, відповідають очікуванням та інтересам учнів, не несуть застарілої інформації, є естетичними, мають виховне спрямування. Хоча хотілося б, щоб деякі автори внесли корективи у виклад теорії про синтаксичні та пунктуаційні норми, де жодним чином не використано відомостей із лінгвістики тексту (зокрема з теорії актуального членування речення). Розуміння тема-ремагічної структури речення є лінгвістичною основою для усвідомленого засвоєння синтаксичних і пунктуаційних норм, а також попередження відповідних помилок.

У проектах підручника наявна струнка та цілісна система запитань і завдань різних видів і рівнів складності (для актуалізації отриманих раніше знань, для контролю і самоконтролю, проблемні, творчі, тестові, для групової та індивідуальної роботи, для розвитку критичного мислення тощо) з метою реалізації компетентнісного та особистісно зорієнтованого навчання та формування ключових компетентностей учнів. Проте, крім проблем повсякденного життя у класі, родині, суспільстві, найближчою життєвою перспективою одинадцятикласників є підготовка до ЗНО та

подальше навчання. У контексті цієї перспективи актуальними нам видаються дві речі. По-перше, імплантація у підручнику типових завдань ЗНО, зокрема тих, у яких учні припускаються найбільшій кількості помилок (причому такі завдання мають виконуватись системно на кожному уроці). По-друге, перспектива подальшого навчання у коледжі чи виші вимагає підготовки випускника до навчання в умовах наукового дискурсу, основними жанрами якого є лекція, конспект, тези, стаття, реферат, анотація тощо. Тому робота з науково-навчальним текстом у підручнику має бути представлена достатньою мірою. У проектах підручників увесь теоретичний матеріал оформлений у науково-навчальному або науково-популярному стилі. Проте часто він служить винятково джерелом інформації і, на жаль, не є предметом власне лінгвістичного аналізу. Тому рекомендуємо авторам послідовніше формулювати власне текстові завдання до наукових текстів підручника, як-от: визначити й осмислити тему, головну думку; з'ясувати стильові ознаки й композиційні елементи тексту; визначити та обґрунтувати тип мовлення; узагальнити певний мовний матеріал на основі кількох тестів; сформулювати тези, законспектувати, розширити, скоротити, збагатити певними одиницями; «перевести» з одного стилю в інший; перевести в інший формат: схему, таблицю; створити власне висловлення на основі наукового тексту тощо.

Питаннями вивчення, розробки основ підручникотворення, аналізу, наукового обґрунтування та систематизації вимог до шкільного підручника займалася й Н. Волошина. Слушною вважаємо пораду провідного науковця авторам, які пишуть підручники з предметів гуманітарного циклу й працюють відокремлено один від

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

VII ВОЛОШИНСЬКІ ЧИТАННЯ ШКІЛЬНА МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

Обкладинка, верстка, дизайн:
Т. О. Яценко, І. А. Тригуб

Редагування: Т. Г. Тюлюкіна

Підписано до друку 14.05.2019. Формат 60x84 1/16
Гарнітура Minion. Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк.13.02
Наклад 300 пр.

Друк: ПП «ЕСТЕРО»
Тел. +38 068 22 62 444, e-mail: esterorv@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК №4787 від 28.10.2014 р.